

L'EDUCACIÓ COM A INSTRUMENT DE RESISTÈNCIA AL NEOLIBERALISME¹

María Ángeles Llorente Cortés

Directora del CP Cervantes de Bunyol,
de la Federació de MRPs del País Valencià

1. RECUPERAR LA UTOPIA I EL COMPROMÍS

Una condició indispensable per oferir resistència al neoliberalisme, per intentar combatre'l, és voler fer-ho, tenir **la fèrria convicció que podem fer-ho i prendre la ferma decisió que anem a fer-ho**. El poder d'una sola persona quan aquesta creu en ella és molt gran. I aquest poder es multiplica quan s'organitza amb moltes altres que pensen com ella i són capaces de generar estratègies comunes per combatre allò que es proposen. Dic això perquè una de les característiques fonamentals d'aquest temps neoliberal en què ens ha tocat viure, és fer-nos creure que el que tenim és el millor possible, que aquest món de desigualtats és natural, que el repartiment injust de la riquesa és per a sempre i mai no tindrà solució, que les democràcies de baixa intensitat (per anomenar-les d'alguna manera), són la millor forma d'organització social possible, que l'exercici de la política no val la pena i que els nuclis de poder són tan llunyans, que mai no podrem accedir a ells. Aquestes són algunes de les mentides amb què el neoliberalisme pretén, i en moltes ocasions aconsegueix, adormir la ciutadania, segrestar-li la capacitat de pensar, de somiar, d'organitzar-se i en definitiva de decidir-se a actuar per millorar la vida, les seves vides.

2. SABER ON ESTEM. DESEMMASCARAR EL NEOLIBERALISME

El debat social sobre EDUCACIÓ que s'està fent en l'actualitat és parcial, totalment esbiaixat, basat en informes enganyosos, tendenciosos i de dubtosa fiabilitat científica i moral. Basti per confirmar-ho el reduccionisme amb què els mitjans de comunicació i les noves lleis de Reforma Educativa aborden determinats temes. Avui és freqüent veure limitada la qualitat educativa als resultats acadèmics de l'alumnat, vincular la violència escolar a la immigració o ampliació de l'escolaritat, considerar que la llibertat d'ensenyament és la possibilitat de triar entre pública i privada concertada, equiparar més saber amb més assignatures i més especialistes, i un munt més de simplicitats que falsegen la realitat, creant estats d'opinió indocumentats, impeding una anàlisi seriosa i rigorosa dels elements que condicionen una situació i distreuen l'atenció cap a altres que no tenen cap rellevància.

I això no succeeix per casualitat. Si mirem el món globalment i encara que gaires no vulguin admetre-ho, les desigualtats socials augmenten dia a dia. **El neoliberalisme i la seva globalització** (de l'espoli, de l'explo-tació, de la misèria i de la pobresa sobretot) **augmenta les desigualtats socials i fragmenta la societat**, propiciant la reclusió en l'àmbit privat, incrementant la tendència a la no participació, a la desmobilització i al vot delegat com a forma de participació. Avui, més que mai, la identitat i les aspiracions són individuals, no col·lectives. La realitat econòmica reforça el "cercar-se la vida", més que a unir-se davant les dificultats i problemes que existeixen. Per això és més fàcil cercar l'escola privada que em permeti ascendir en l'escalafó social, que exigir que totes les escoles compleixin una funció educadora de qualitat.

Avui en dia, com sempre d'altra banda, els i les mestres que aspirem a convertir-nos en persones crítiques, lliures i amb certa capacitat transformadora, hem de ser conscients que **continuem patint sistemes educatius fortament academicistes en el fons i rutinaris en la forma**, que devaluen, com indica Donaldo Macedo, la dimensió intel·lectual de l'ensenyament. A les escoles, instituts i universitats es continua instruint, ensinistrant, adoctrinant. Continuem considerant els/les alumnes com a caixes buides que cal omplir sense aprofitar tota la càrrega vivencial que

María Ángeles Llorente exposa la ponència.

aporten amb la seva sola presència. Ens fem així còmplices, més o menys inconscientment del sistema neoliberal que cerca formar “treballadors submisos, consumidors expectants i ciutadans passius” (Giroux), que mai no qüestionin l'ordre social establert.

D'altra banda, **la presentació del saber, l'estructuració dels continguts en assignatures i matèries, no afavoreix una comprensió global dels problemes i de les situacions, ni del professorat, ni de l'alumnat.** No hi ha cap relació entre el que passa a l'escola i el que es viu al carrer.

"No podem treballar els valors a l'escola, sense qüestionar l'ordre social establert..."

Aquesta contradicció s'aguditza fins a allò impensable quan **es pretén fer de l'escola un “espai virtual” d'implantació de valors** (ecologisme, pacifisme, coeducació, justícia social, educació vial...) **que la societat “real” menysprea i banalitzava contínuament, dia rere dia.** A l'escola hem d'educar per a la no-violència i la resolució pacífica dels conflictes, mentre els adults metrallen emigrants, envaeixen i massacren països, torturen a les presons, maten dones... A l'escola hem d'educar per a la conservació i atenció del medi ambient, ensenyant als nins/es i a les seves famílies a estalviar un parell de litres d'aigua a la dutxa i altres activitats domèstiques, mentre els empresaris i els polítics de torn planegen obres hidràuliques que dessecaran paratges naturals per regar camps de golf i es perden litres i litres d'aigua per no millorar les infraestructures necessàries, etc.

No podem treballar els valors a l'escola, sense qüestionar l'ordre social establert, sense analitzar les causes complexes que subjauen en cadascun d'aquests valors i conceptes. I la nostra acció educativa només serà transformadora si surt, si traspasa les parets i els murs de l'escola i té alguna incidència en la vida quotidiana del barri, poble o ciutat en què l'escola està immersa. Necessitem convertir les escoles, instituts, universitats, i tots els altres àmbits d'educació formal i no formal en agents públics, que actuïn sobre les polítiques locals, que tinguin incidència en la vida de les seves comunitats.

Necessitem convèncer-nos i convèncer a altres de la necessitat d'educar-nos per a la participació

responsable i la crítica activa, per a la cooperació i la democràcia, per resistir-nos a l'opressió, per exigir els nostres drets, per rebel·lar-nos contra l'explotació i la injustícia, per a la desobediència civil quan és necessària. Necessitem emancipar-nos i ajudar a altres a emancipar-se, que no és una altra cosa que prendre consciència de nosaltres mateixos i dels altres, de les circumstàncies que ens envolten, i prendre les regnes de la nostra existència en allò personal i en allò col·lectiu.

3. EL REPTE D'UNA EDUCACIÓ EMANCIPADORA

A la Declaració del Fòrum Mundial per l'educació de 2003, es deia:

“Hem de treballar en la construcció d'una escola pública, laica, gratuïta, de qualitat i socialment referenciada”. “Establir com a utopia pedagògica l'Escola Ciutadana, deure de l'Estat, construïda per tots i totes, constituïda per un currículum intermulticultural, potenciadora de vivències democràtiques, amb processos d'avaluació emancipadora i productora de coneixements que preparin tots els éssers humans per al protagonisme actiu, en els contextos específics dels seus respectius processos de civilització.”

En els contextos específics dels seus respectius processos de civilització. El contingut bàsic d'una educació emancipadora, en la meua aula, en el meu centre, en el meu poble..., passa per saber **qui som**; qui som jo, la mestra, i qui és cadascun dels meus alumnes. Qui són els seus pares/mares, els seus avis i àvies, on viuen, d'on vénen, en què treballen, a què dediquen el temps lliure, com estableixen la seva identitat sexual, les seves relacions afectives i socials, quines són les seves necessitats i els seus èxits, etc. **L'escola té un paper fonamental en la construcció de la pròpia identitat personal i social.**

Molts/es som fills de treballadors, en molts casos emigrants a la verema francesa, que vivíem en cases sense aigua corrent, que estudiàvem amb beques, vèiem pel·lícules en sessió doble els diumenges... i que en molts casos vàrem haver d'emigrar, també nosaltres de l'àrida, seca i dura Espanya interior al suau i lliure Mediterrani, destrossat, amuntegat, malparat...

Nosaltres, pares i mares dels nostres alumnes que avui ens considerem “classes mitjanes”, vivim en ruscós, hipotecats fins a les celles, consumidors sense plaer,

María Ángeles Llorente assisteix al Fòrum.

malvivint en espais degradats i plens d'escombraries fins a les orelles, cada cop amb menys temps lliure i sense temps per compartir espais socials de convivència, de reivindicació, d'influència en les polítiques locals i globals, en suma, de construcció de pensament i acció alternatives.

"Combatre el neoliberalisme passa per desemmascarar-lo, fer-lo conscient."

Si obviem les nostres històries personals i les dels/de les nostres alumnes estem seguint les pautes del neoliberalisme invisible que ens dirigeix i controla i que diem combatre. Combatre el neoliberalisme passa per desemmascarar-lo, fer-lo conscient. Passa per fer visible i combatre el neoliberalisme latent en les nostres aules, en els nostres centres, en els nostres MRPs... El contingut bàsic d'una educació emancipadora passa perquè totes les persones siguin conscients de quina és la seva realitat, que aprenguin a identificar les seves emocions i sentiments, a socialitzar des del respecte a la diferència, a adquirir competències de pensament i acció que els permetin desenvolupar-se amb capacitat crítica en el món.

Això suposa una concepció diferent del nostre treball, la nostra vida. O ens sentim peons

assalariats a la ruleta de la reproducció demolidora d'un sistema escolar al servei d'una societat competitiva, capitalista, neoliberal, injusta; o ens sentim persones compromeses en estratègies de vida que comporten espais d'aprenentatge comú amb els nostres alumnes, companys/es, famílies. Com diu Jaume M. Bonafé: *"El compromís social del docent és no abandonar mai les més velles i simples preguntes sobre a qui li interessa i qui es beneficia amb el nostre treball a les escoles. Preguntar-nos el per què i el per a què de les coses és un coneixement que ens posa en el camí de l'emancipació i no de la regulació social"*.

Per això, els/les docents renovadors/es, progressistes, els/les que aspirem a certes cotes de llibertat, hem de recuperar la veu i la paraula, definir el nostre projecte educatiu, atrevir-nos a dir alt i clar quin ensenyament volem i començar a practicar-lo, més enllà dels currículums oficials i els llibres de text. Per a això **hauríem de reescriure els valors fonamentals de la pedagogia transformadora, intentant revitalitzar el nostre discurs, fent-lo més clar, més senzill (no més simple), més radical, més cregut i més creat.** Podríem començar o continuar plantejant com a components essencials del currículum alguns punts bàsics, com són:

- ✓ La recuperació del jo i del nosaltres.
- ✓ Recuperar la vida quotidiana de l'aula, sense presses, ni estridències.
- ✓ Reivindicar la tendresa perquè **"sent tendres elaborem la tendresa que hem de gaudir nosaltres"** (Lídia Turner).
- ✓ Assajar la capacitat de triar, instal·lar la participació com a element indiscutible de la formació humana, i d'educació en i per a la democràcia.
- ✓ Recuperar el temps, per a l'escolta, per a la reflexió, per a la lectura, per al diàleg, per al pensament.
- ✓ Defensar la natura. Habitar la Terra amb saviesa (Mortari 1944).
- ✓ Reivindicar la pau, lluitant per la justícia.
- ✓ Defensar l'alegria (Benedetti), la recerca de la felicitat i de la pau interior.

- ✓ Denunciar l'explotació, el treball precari, l'exclusió, la misèria.
- ✓ Combatre el racisme, la discriminació, la desigualtat, la injustícia.

Acceptar això suposa viure i treballar d'una manera més pausada, més tranquil·la, fugint de la rutina, de la pressa que tanta insatisfacció ens genera. Creure'ns-ho, implica compartir, comunicar, educar l'afectivitat i les relacions, no ocultar sentiments, tenir temps i paciència per tractar els temes, gaudir de la convivència i transmetre l'interès i el gaudi per aprendre, per conèixer, per descobrir, per saber. Suposa potenciar la immensa alegria que produeix solucionar un problema, resoldre un conflicte, descobrir una certesa, emparar nous dubtes, enfront d'aquesta "cultura de l'esforç" lligada al sacrifici, sense sentit, sense passió i sense motor, per la que tant advoca la dreta d'aquest país. No hi ha ni un sol avanç moral, social, científic, ni de cap altre tipus que s'hagi produït sense esforç, però amb un esforç que neix de la il·lusió, de la voluntat, de la passió, de l'interès per alguna cosa que ens agrada, ens interessa o ens sorprèn. I aquesta il·lusió, companys i companyes, aquest entusiasme es contagia. Potser es tracti d'això, de generar entusiasmes, d'embarcar-nos en empreses que ens facin més savis i millors.

Fa uns mesos a València vaig tenir el plaer d'escoltar per segona vegada Manuel Collado. Entre un munt de pràctiques interessants, ell es feia aquesta pregunta: què podem fer els docents? I es responia:

- ✓ *Mirar la realitat local i global.*
- ✓ *Programar accions educatives que tinguin una repercussió en aquesta realitat.*
- ✓ *Avaluar el que hem fet.*
- ✓ *I tornar a mirar.*

Atrevir-nos a mirar sense por, a preguntar-nos sobretot, a entrenar el pensament, a crear com deia Juan de Mairena "Una escola Superior de Saviesa Popular, i reparar bé que allò superior no seria l'escola, sinó la saviesa... ...perquè la finalitat de la nostra escola consistiria a revelar al poble, vull dir als homes i dones de les nostres terres, tota la radiació de la seva possible activitat pensant, tota l'enorme zona del seu esperit que pot ser il·luminada, i consegüentment enfosquida, a ajudar-li a repensar allò que s'ha pensat, a oblidar el que

sap i a dubtar del seu propi dubte, que és l'únic mode de començar a creure en alguna cosa".

En suma, com diem en els Moviments de Renovació Pedagògica: **pensament, sentiment i acció (Julio Rojero)**.

"Procurarem també que no ens matin l'alegria i que no ens envaeixi el desànim..."

Al meu entendre no partim de zero. Hi ha moltes persones en molts llocs que portem anys treballant en aquesta línia amb major o menor intensitat o fortuna. De vegades ens cansem i hem d'aturar una mica. De seguida ens tornem a il·lusionar i comencem novament. Per això, continuarem, sí, generant pràctiques alternatives que interessin a altres, que es transmetin per osmosi, que penetrin, que entusiasmin, que alimentin, exemplifiquin i donin forma a una marea silenciosa de pensaments comuns, a una manera diferent d'entendre l'escola i el món. I no tinc el menor dubte que aquesta marea de pensaments i sentiments que sens dubte han de ser positius i entusiastes, ara en procés de latència, quan les condicions ens siguin més favorables es convertiran novament en alternativa visible.

Procurarem també que no ens matin l'alegria i que no ens envaeixi el desànim, perquè per molt que ho intentin, mai no podran treure'ns aquest espai màgic en què ens trobem amb els/les nostres alumnes i les seves famílies per conviure, per generar il·lusions, per compartir interessos i afectes, per educar sentiments, raons i emocions. Ningú no podrà mai treure'ns, si nosaltres no volem, aquest espai de creació i recreació de la cultura que és l'escola, quan aquesta es converteix en un espai de vida, quan deixem temps per a l'escolta, per a la reflexió, per al coneixement mutu, quan ens donem temps per a la tendresa, quan som capaços de sorprendre i sorprendre'ns, quan provoquem o ens provoquen somriures, quan generem dubtes i provoquem descobriments, quan parim certeses, quan junts defensem la natura i lluitem contra l'explotació, el treball precari, l'exclusió i la misèria. Quan això ocorre, ens sentim en pau i amb la força suficient per continuar viatjant a la deriva, sense parar, cap a un port millor.

¹ Aquest text és un resum de la ponència fet per l'autora a petició de Pissarra. Es pot consultar el text complet a www.fsipe.org □